

שאלות מעניינות בגמרא בב"ב הביית והעלייה ק"ז, א - ב

גמ' ור' אלעי משום ר' חייא בר' יוסי אמר: התחתון מתקן, וסימן: ויוסף הורד מצרימה.

וברש"י: תרגומו איתחת וכו' ע"כ.

בספר אמרי רבי שפטיה סגל ז"ל במאמר על בין המצרים (ע' קעז) כותב: החורבן של בית המקדש ועמנו כולל שני חורבנות, חורבן בהמ"ק שלמטה, וחורבן בהמ"ק שלמעלה המכוון נגד בהמ"ק שלמטה כדברי חז"ל ובמדרש (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה תענית ה' א' חגיגה יב, ב מכילתא בשלח עה"פ מקדש ה' ועוד). וטעות בידינו כשאנו מדברים על בנין בהמ"ק שלמטה, על זה נאמר "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו" (תהלים קכז). הוא יתברך צריך לבנות מקדשו, כאמור בתפלת "נחם" "ובאש אתה עתיד לבנותה". אבל בהמ"ק שלמעלה שנחרב בעוון שנאת חנם (יומא ט'), זה עלינו לתקנו ולבנותו, ע"י אהבת ישראל אמיתית. והנה כאשר אנו נתקן את בהמ"ק שלמעלה, ממילא יתעורר רצונו יתברך לבנות את ביהמ"ק שלמטה, שהרי גלות השכינה היא כל זמן שלא נבנה.

ובזה מתפרשים דברי הגמ' בב"ב (ק"ז, א) במעשה שהמעזיבה התקלקלה והמים נוטפים מלמעלה למטה על מי לתקן, ר' חייא בא אבא אמר על העליון לתקן, ור' אלעי משום ר' חייא בר' יוסי התחתון מתקן, וסימן "ויוסף הורד מצרימה". פרש"י תרגומו איתחת, ור' חייא בר' יוסי אמר תחתון ע"ש. וקשה מאד להבין מהו הרמז ביוסף שתחתון מתקן.

אבל כידוע חטא מכירת יוסף הוא עוון שנאת חנם, שגרם את חורבן המקדש והעם. והשאלה מי יתקן את עוון זה, ע"ז אמרו שעל התחתון לתקן את הפגם, אנו צריכים לתקן את העוון ולשוב מעוון זה, ממילא כמו שבארנו יתעורר הרצון העליון לבנות מקדשו למטה ולגאול את עמו. אבל יש גם אופן של הגאולה "בעתה", דאז גם אם לא תקנו התחתונים את העוון הגיע הזמן לגאולה, וכדברי ר' יהושע בסנהדרין כשהתווכח עם ר' אליעזר שאמר אם ישראל עושין תשוב נגאלין, א"ל ר' יהושע, והלא כבר נאמר בדניאל למועד מועדים וחצי וכו' ושתק ר' אליעזר (צח, א). ואז התקון הוא ע"י אתערותא דלעילא, כביכול עליון מתקן.

והנה יוסף הביא דיבת אחיו רעה אל אביהם, וע"י לשון זו נגרם שנאת חנם כי הם טעו בכוונתו, הוא כיוון להוכיחם ע"י אביו כדברי חז"ל שראה בהם חשדות שונים בחנם. א"כ יוסף הורד מצרימה הוא בעקבות חטא לשון הרע ושנאת חנם, וכשעוסקים בתקון חל החיוב על התחתון, דאם ימתין עד עת קץ מי יודע זמנו. לכן רמזו חז"ל, כמו שדבר ברור הוא לכל שיש לנו לתקן חטא לה"ר ושנאת חנם, וע"ז נרזו את הגאולה, דאחרי שיבנה המקדש למעלה יבנה העליון למטה, כי הלכה כמ"ד במעזיבה תחתון מתקן. וגם מרמז ע"ז מאמר חז"ל במדרש (ב"ר פ' פ"ו), ויוסף הורד מצרימה ויוסף הוריד את השכינה למצרים, כי נגרם לשכינתא בגלותא. ומובן שעלינו לתקן מה שפגמנו, לפיכך שפיר רמזו שתחתון מתקן בתיבות יוסף הורד עכ"ד ודפח"ח.

גמ': רבי חייא בר אבא אמר עליון מתקן רבי חייא בר יוסי אמר תחתון מתקן וסימן ויוסף הורד מצרימה.

היינו שרבי חייא בר "יוסף" סובר שהתחתון מתקן.

הגה"ח ר' שמואל אהרן לידר שליט"א (בס' נטעי אשל פ' וישב) כ' רמז בזה, דאיתא בספרים הקדושים שיוסף הצדיק ירד למצרים ערות הארץ, לפני השבטים וכל ע' נפשות מבני ישראל, כדי לסלול להם הדרך, שיוכלו להתגבר על כל הנסיונות במקם שפל כזה.

וזהו מדתו של יוסף הצדיק, שהיא מדת היסוד, שעל זה נאמר (ב"ויברך דוד") כי כל בשמים ובארץ. ותרגם אונקלוס "דאחיד בשמיא וארעא", שעל ידי קדושתו חיבת ארץ התחתונה לשמים העליונים.

וזהו מ"ש כאן "תחתון מתקן" שאפשר לתקן גם המקומות התחתונים והשפלים ביותר, וסימן "ויוסף הורד מצרימה", על ידי כוחו של יוסף הצדיק שהרוב קדושתו הכניס טהרה בכל אלו המקומות.

[דף על הדף ק"ז, א]

גמ' אסור לאדם שיהנה מממון חבירו

מוסד עשה פרסומת הכנה, וחברה פרסומת על חשבוננו

שאלה. גבאי צדקה שרצו לערוך מגבית למען יהודי היושב במאסר בחו"ל, והשלטונות יכולים להטיל עליו עונש תליה, ולכן עשו פרסומת הכנה, 'מצוה רבה', 'לעצור את עונש התליה', 'פרטים יבואו'. והשקיעו בפרסום זה עשרות אלפי שקלים, ותכננו כשהציבור יסתקרן וירצו לדעת מה הכוונה בפרסום, אז יפרסמו פרסום שני, שיש יהודי היושב במעצר, ותלוי ועומד עליו עונש תליה, ומצוה גדולה לעזור בפדיון שבויים. יום לפני שהגבאים רצו לצאת בפרסום השני, פרסמו חברה המייצרת מייבשי כביסה, מודעה באותה מתכונת של הפרסום של גבאי הצדקה, 'מצוה רבה לקנות מייבש כביסה', 'כדי לעצור את עונש תליית הכביסה', הפרסום שלהם הצליח כל כך, שהגבאים כבר לא ראו כל טעם בלפרסם את פרסומם, כיון שהציבור היה בטוח שהפרסום הראשון היה באמת של מייבשי הכביסה, וגבאי הצדקה כבר לא ראו טעם להוציא את הפרסום השני, ולכן הוציאו מודעות קטנות, וכך הענות של הציבור היתה קטנה יותר, ויצא שהגבאים הפסידו את כל השקעתם על הפרסום המוקדם, ועתה הם תובעים את בעל חברת המייבשים שישלם להם את הפרסום המוקדם?

תשובה. הנה לענין איסור ודאי שהחברה עברה איסור ונקראים רשעים, דומיא דאמרינן בב"ב (דף כא ע"ב) מרחיקים מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג... עד פרסה. כלומר דיג הפורס מצודה, אסור לחברו לדוג באותו שטח. ומבארים התוס' במסכת קידושין (דף נט ע"א) שרבנו מאיר אבי ר"ת, כתב שמדובר בדיג שהניח במצודתו דג מת, ודרך הדגים להתאסף סביב אותו דג. נמצא שעל ידי מעשיו של הדיג הראשון התאספו שם הדגים. הרי שהדיג השני כאילו גוזל מהראשון, זה הראשון זרע, והשני בא לקצור, וכן פסקו השו"ע והרמ"א (ח"מ סימן רלז ס"א). וה"ה הכא הרי הוא זרע, וסקרן את הציבור, והשני בא לקצור את הפירות של הראשון.

אך עדיין יש לדון האם החברה חייבת לשלם את עלות הפרסום המוקדם. יתכן שבעל החברה חייב לשלם את עלות הפרסום המוקדם, כיון שגלי דעתיה שניחא ליה הפרסום, נמצא שנהנה מחסרונו של חבירו, והוה זה נהנה וזה חסר וחייב לשלם. וכמבואר בתוס' בבבא קמא (דף כ ע"ב) שאם גילה דעתו שניחא ליה בהוצאה של חבירו, חייב אפילו כשחבירו אינו חסר בשבילו.

אך עדיין יש לעיין שמצינו נהנה שחייב לשלם, כאשר נהנה מדבר של חבירו, כגון שאוכל דבר שהוא שלו, או שמשתמש בביתו, אבל אם חבירו פרסם והוא נהנה, הרי לא השתמש כלום בשל חבירו, ומי יאמר שגם בזה חייב הנהנה.

והנה בשו"ת דברי מלכאל (ח"ג סימן קנז) נשאל בדבר ראובן שהמציא שתיה מתוקה וריחנית, והשיג על כך רשיון ממשרד הבריאות בוורשא, ועמל על כך והוציא הוצאות מרובות. הוא הדביק מדבקות ובהם צוין שמו ומספר הרשיון הממשלתי. והנה קם שמעון הגר במרחק ט"ז פרסה והדפיס אותם מדבקות כמתכונת המדבקות של ראובן. ויצר מים מתוקים וריחנים כמעשיו של ראובן, והדביק על הבקבוקים את המדבקות בשמו של ראובן ומכרם. ראובן תבעו לדין וטען שלא רוצה ששמעון ינהה מזכותו שהשיג רשיון בטורח והוצאה, וגם שע"ז תתמעט פרנסתו.

ודן שם האם גילוי דעת בדבר שאינו נהנה בגוף הדבר ממש, כגון בשאלתו שגוף הנייר ששלחה הממשלה להודיע שנותנים רשיון לפלוני מונח במקומו, רק יש מזה גרם הנאה להשני שע"י שמדפיס הניירות על שם הראשון אין מוחים בידו לעשות סחורה זו, וכן מצד שכבר נתפרסם טיב סחורתו של ראשון. אבל אינו נהנה מגוף דבר של חבירו האם זה חשיב נהנה. ובאמת כל סברא דגילוי דעת צריכה ביאור מה מהני גילוי דעתו לחייבו בשביל זה.

וביאר דהא קי"ל כל היכא שיש איזה הוצאה ופעולה שמשותף בה טובת שני אנשים, הרי הם שותפים בדבר, וכופין זה את זה ליתן חלק בהוצאה ההיא, וכל זה בדבר שידוע שההכרח לעשות הוצאה זו והמנהג כן, אבל בשאר דברים יוכל אחד מהם לומר לא ניחא לי לעשות הוצאה על טובה זו, וכמו גדר בבקעה או למעלה מד' אמות, ולא יוכל לכופו. אכן אם גילה דעתו דניחא לו בהוצאה, א"כ איגלי מילתא דמיקרי שותף לפעולה זאת, והיה יוכל לכופו מחילה להשתתף בהוצאה זו, ולזה מגלגלין עליו את הכל. ובזה מובן לשון התוס' בב"ב (דף ה ע"א) דגלי דעתו דניחא ליה בהגבהה, שעיקר הטעם משום דניחא לו להשתתף בפעולה שעשה חבירו לטובת שניהם.

וא"כ הוא הדין ברשיון כיון שגילה דעתו שניחא ליה בהוצאות שהוציא עבור הוצאת הרשיון, נעשה שותף וחייב

להשתתף, ואף שלכתחילה הראשון לא הדפיסו על דעת שניהם, ולא שייך לומר שנעשה שותף בזה למפרע, מ"מ גם בגודר גדר וגם במקיף וניקף, אף שהשני היה במדינת הים ולא ידע בהקיפו, ובכל זאת מתחייב אח"כ למפרע, והוא הדין בנידון דידן, ואף שיש קצת מקום לחלק, העיקר כמ"ש, עיין שם באריכות.

עוד כתב שם שהראשון נחשב לחסר, והטעם, שמחסרו במה שמוכר סחורה זו, כי לולא הוא היה יכול למכור יותר, וגם מזיקו במה שמגדיל את מסחרו בעיני אנשי העולם ויוסיפו עליו מסים, וכיון שגורם לו היזק מצד שאינו יכול למכור סחורתו בריבוי כל כך, וגם לפעמים יעשה הלה הסחורה שלא כהוגן ויתלו החסרון בסחורתו, מגלגלין עליו הכל, אף שאינו מזיק ממש, שיתחייב לשלם על זה, סגי בגרם היזק לחוד כדי לגלגל עליו את הכל, עיין שם באריכות.

וא"כ יתכן הוא הדין בעניננו, כיון שגילה דעתו שניחא ליה בהוצאות שהוציא חבירו, נעשה שותף להוצאותיו, והכא החסרון ברור שהרי הראשון נחסר ממונו, והפסיד את כל השקעתו, וחייב לשלם לו את הפרסום המוקדם.

גמ' הכותל והאילן שנפלו

גג שעף ברוח מצויה והזיק, האם בעל הגג חייב לשלם

שאלה. מעשה שהיה בחורף אחד שהיתה רוח שאינה מצויה אלא אחת לכמה עשרות שנים, והעיפה את הגג של המרפסת שלו, וגרמה לנזק גדול אצל השכנים, וכשהשכנים באו לבקש ממנו שישלם את הנזק, טען כיון שהיתה רוח שאינה מצויה פטור, הצדק עם מי?

תשובה. יש מקום לומר וכן הורה אחד מגדולי הדור שליט"א שכיון שרוח כזאת מצויה אחת לכמה עשרות שנים, וכשעשה את גגו, עשה כדי שיעמוד כל כך שנים, היה לו לעשות את הגג כדי שיעמוד ברוח כזאת, ולגבי גג כזה חשיב רוח מצויה.

ומו"ח מרן הגר"ש אלישיב שליט"א אמר שפטור, והטעם שמה שחייב ברוח מצויה זה חידוש התורה, ולומדים זאת מאש, אבל ברוח שאינה מצויה, שלא כתוב בתורה שחייבים מהיכן נחייבו.

וראיה לזה שכתב השו"ע (חו"מ סימן תטז) הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים, פטור מלשלם, ואף על פי שהפקירם, לפי שאינם דומים לבור, שהרי אין תחלתו להזיק. והוסיף הרמ"א וכל זה כשבנאה מתחלה כראוי, אבל אם לא בנאה כראוי ומחמת זה נפל הכותל, חייב בנזקו.

וכתב בביאור הגר"א (סק"ה) בשם התוספתא בבבא מציעא והירושלמי בב"ק (פ"ו ה"א) נפל הכותל מחמת הזועות, ומחמת הרוח, ומחמת הגשמים, אם בנאו כדרכו פטור, א"ל חייב. הרי חזינן שכותל שנפל מחמת רוח, ובנאו כראוי פטור, ואף שלפעמים מגיע רוח שמפילה כתלים, כיון שהוא רוח שאינה מצויה פטור, דהוי אנוס.

[חשוקי חמד קי"ז, ב]

שאלות מענינות בגמרא בב"ב הבית והעלייה קיח ק"ט

גמ' הניעוך

ביוב שנסחף לבית חברו האם חייב לנקותו

שאלה. ראובן ושמעון שכנים גרים בית ליד בית, והנה אירע רוח סערה, ונפל עץ שעמד בחצר של ראובן ובדרך הליכתו פיצץ את צינור הביוב של ראובן, והעץ נפל לחצר של שמעון, וגם תכולת הביוב נסחפה עד ליד פתח ביתו של שמעון. האם חייב ראובן לפנות את העץ, ולנקות טינופת זו שנגרמה באונס ולא מתוך פשיעתו?

תשובה. תנן במתניתין בבבא מציעא דף ק"ז ע"ב מי שהיה כותלו סמוך לגינת חברו, ונפל, ואמר לו [בעל הגינה לבעל הכותל] פנה אבניך, ואמר לו [בעל הכותל] הגיעוך אין שומעים לו. כלומר בעל הכותל אומר לבעל הגינה, שהאבנים הם שלך, ופנה אותן לעצמך, אינו יכול לומר כן, אלא בעל הכותל חייב לפנות אבניו שנפלו לגינת חברו. וכתבו התוס' שם בדף קיח ע"א (ד"ה אמר) אף על גב דמפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס אמרינן בבבא קמא דפטור, הכא אשתמוטי קא משתמיט, ואינו מפקירו, כדאמר בגמ'. מבואר בתוס' דאילו היה בעל הכותל מפקיר אבניו לאחר נפילת הכותל באונס, פטור הוא לפנות האבנים. וה"ה בנדוננו פטור ראובן לפנות את הטנופת שבאה לבית שמעון באונס.

אמנם בשיטה מקובצת שם כתב לתרץ בשם תוס' הרא"ש דהתם לא עשה ההיזק בשעת נפילה, ומפקירן קודם שיעשה היזק, והוא ליה בור לאנסו, ואם יכשל בו אדם אחר כך פטור, אבל הכא בשעת נפילה עשה לו ההיזק, כי נתמלאת גנתו אבנים ועפר, ואינו יכול לזרעה. ופירש החזו"א (ב"ב סימן יד ס"ק טז) כיון שנפלו על שדה חברו, כבר הוזקה השדה, ונהי דהוי באונס, ואין לתובעו על הנפילה, מ"מ כיון דיש בידו של בעלים לתקן את השדה ולפנות האבנים מתחייב בדבר כיון דבשעת נפילה היו האבנים שלו.

לאור זאת נראה שלשיטת התוס', שאינו חייב כיון שאינו מפקירו, הכא שהפקיר גם את העץ, וכ"ש את הביוב, שאינו חייב לפנותו, ואפילו לשיטת הרא"ש, נראה שדוקא את העץ חייב לפנות, כיון שבשעה שנפל עדיין היה נכסיו של ראובן, אבל לענין הביוב, שהוא הפקר מתחילתה, גם הרא"ש יודה דפטור מלפנותה כיון דהנפילה היתה באונס.

והנה לענין העץ שהוא מחלוקת הראשונים, יתכן שכיון שהוא ספק פטור מלפנותם, וכמו שכתוב במהריב"ל (ח"א סימן פד) דהיכא דהוי ספיקא או פלוגתא אי הוי נזק או לא, דיינינן למזיק כמוחזק. אבל אם הוי נזק מבורר אלא שהספק הוא אם היה מחילה, דיינינן לניזק כמוחזק. וכאן בעניננו, הספק הוא אם המזיק חייב לפנות, וא"כ המוציא מחברו עליו הראיה, ופטור מלפנות.

גמ' השוכר את הפועל... והראהו בשל חברו

ביקש מסבלים שיעזרו לו להרים יהודי ברחוב החייב לשלם להם

שאלה. בספר עמוד אש (פרק ט) מסופר: מעשה באחד מתלמידיו של הגאון ר' יהושע ליב דיסקין זצ"ל שעבר ברחובה של עיר וראה יהודי ישיש שהחליק במרוצתו וצנח ארצה. אותו תלמיד הזעיק כמה סבלים אשר נשאוהו לבית החולים. כאשר סיימו פעולתם, ניגשו לבית אותו תלמיד ודרשו ממנו שכר פעולתם, ואילו תלמיד זה שהיה עני מרוד סירב לשלם להם, בטענה כי כשם שהוא היה חייב במצוה זו, אף הסבלים חייבים באותה מידה. ומדוע רק הוא יתחייב בתשלום שכרם? בערב נודע הדבר לרבו שהזמין אליו את תלמידו ופסק לו שחייב הוא בעצמו לשלם שכר טרחתם של הסבלים תיכף ומיד, כדי שלא יעבור בבל תלין. אולם מכיון שמצבו הכלכלי של אותו תלמיד היה דחוק, נתן לו הרב את הכסף. ואכן התלמיד טרח ויגע למצא את ביתם של הסבלים שילם להם באותו לילה, ואף הוסיף להם דמי פיוס כעצתו של הרב.

ויש להסתפק האם זה מעשה חסידות, שהרי הסבלים חייבים במצוה זו, בדיוק כמו התלמיד, ולמה ישלם להם, או שמא הוא כן מן הדין?

תשובה. נראה להביא ראיה שהוא חייב מן הדין, וראיה מהא דאמרינן בבבא קמא (דף קטז ע"ב) השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה והלך ומצאו שמת או שהבריא נותן לו שכרו משלם. ומשמע התם שאינו יכול לומר משטה הייתי בך, שגם אתה חייב במצוה זו. וכן אמרינן בירושלמי (פ"ח מהלכות שביעית ה"ד) השוכר את הפועל להביא לו יין לחולה או תפוח לחולה, אם הביא חייב ליתן לו, ואם לאו אינו חייב ליתן לו. ולכאורה למה

חייב לשלם לו, יאמר לפועל כשם שאני חייב גם אתה חייב, אלא משמע דכיון שעשה הפעולה עבורו, חייב הלה לשלם לו. אפשר אולי לדחות דמיירי ששכר את הפועל עבור אשתו שחייב ברפויה או עבור בנו הקטן או עבור אביו, אבל הוא דוחק כי מפשטות הדברים משמע דלכל חולה נאמרה הלכה זו.

ויש לחלק שהתם כיון שהוא עצמו יכול ללכת להביא את התרופה לחולה, הרי נתחייב בדבר, וא"כ למה יטילו על הפועל, אלא כיון שהוא רוצה להטיל את המצוה על אחר, הרי הוא חייב לשלם לו, אבל בעניננו שהוא עצמו אינו יכול להרימו, וא"כ כשהזמין סבלים ביקש מהם שיעזרו לו להרימו, אולי אינו חייב לשלם.

והנה כתב השו"ע (ח"מ סימן פא ס"א) מי שאמר לחתנו העשיר תלמד עם בנך ואני משלם לך פטור, כיון דלאו עני הוא, ובלאו הכי חייב ללמד עם בנו, יכול לומר משטה הייתי בך. וכתב הקצוה"ח (סק"ד) שאפילו שהאב מחויב ללמוד עם בנו, מ"מ כיון שאמר לו חותנו לך תלמד ואני אשלם, הרי זה שכירות, אלא שאם החתן חייב בדבר, יכול לומר משטה אני בך. ואם ידוע שלא היה כוונה להשטות אית ביה תורת שכירות, והוא עצמו אם יודע שלא כיון להשטות הרי מחויב לשלם, ואינו יוצא ידי שמים כיון דקמי שמיא גליא.

והנתי' (סימן פא סק"ב) חולק וכתב דכיון שהוא מחויב בדבר, לית ביה משום שכירות, דהוי כמו שאמר לו עשה לך סוכה, או תפילין לעצמך דלית ביה משום שכירות.

ולכאורה בעניננו בשלמא לשיטת הקצות הכא כיון שביקש מהם לבא ולהרים את החולה, ולקחתו לבית החולים, הרי הוא נתחייב בשכירות, ואם לא היתה כוונתו לשטות בהם, חייב לשלם להם, אבל לשיטת הנתי' שאם השני מחויב בדבר, לא נקנה השכירות קשה למה יתחייב לשלם.

ונראה לפי מה שכתב הראב"ד בבבא קמא (דף קיז ע"ב הו"ד בשטמ"ק) שאמרינן בבבא קמא (דף ס ע"ב) שהסנהדרין ענו לדוד המלך, שאסור לאדם להציל עצמו בממון חברו, ולכן אסור לשרוף גדיש שמסתתרים בתוכו פלישתים, וקשה הרי במסכת קידושין (דף ח ע"ב) נאמר שאדם הרואה כלב רץ אחרי אשה, חייב להצילה אפילו באמצעות ממונו, ואם כן למה לא יהיה חייב בעל הגדיש להציל את עם ישראל באמצעות הגדיש שלו? ותיירץ הראב"ד שמה שנאמר במסכת קידושין שחייב להציל את האשה בממונו, הסיבה היא משום שראה אותה בצרתה ונתחייב להצילה, ולכן נתחייב להצילה גם בממונו. מה שאין כן במעשה המובא במסכת ב"ק, שם לא ידע בעל הגדיש שהאויבים מסתתרים בתוך גדישו, ולא נתחייב בהצלה, ולכן גם ממונו לא נתחייב להציל.

ולכן יתכן שהכא שאדם הרואה חבירו נופל, נתחייב הוא להרימו, והסבלים שלא ראו, לא נתחייבו ולכן כיון שהזמינם נתחייב בתשלומם. אך עדיין יש לחלק שיתכן שכיון שקרא להם, והם כבר ראו את החולה שוכב, מיד נתחייבו כמוהו, ובשלמא התם בבבא קמא כאשר דוד המלך לא קרא לבעלי הגדישין, לא נתחייבו בזה, אבל הכא כשקרא לסבלים, נתחייבו במצוה, ומה שקרא להם רק כדי להכניסם במצוות.

ויתכן שמשום הכא נתחייב לשלם להם, על פי מה שכתב השו"ע (יר"ד סימן שלו ס"ג) אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים. והוסף הרמ"א ואף על פי שיש מצוה עליו לרפאותו, שכל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא, אם נזדמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין הממון מידו, ולא מפקיעין מידו חיוב שלהן.

אולם זה אינו, שהרי כתב הש"ך (סק"ז) שדוקא אם כבר קבל הרופא שכר שקצבו, והרי הוא בידו שאין מוציאין מידו, או אפילו לא קבל כלום אלא שקצבו לו, ונתחייבו לו בכך וכך צריכין לשלם לו מה שנתחייבו לו. ומשמע שאפילו אם עדיין לא קצבו שכר אין חייבין לשלם.

ויתכן שתלמידו של המהר"ל דיסקין זצ"ל מיד כשראה את החולה נופל נתכוון לזכות במצוה, ומה שקרא להם, כדי שיעזרו לו לקיים את המצוה, ומשום הכא כיון שהמצוה היא כבר שלו נתחייב לשלם להם, וצ"ע.

נמ' דשבור מלכא

האם מותר למוד כיתה כשיש בה גם ילדים גויים

שאלה. בכיתה מעורבת של יהודים ונכרים, הזמינו רב כדי שיאמר להם שיעור, האם מותר לו לומר השיעור, שהרי נאמר במסכת חגיגה (דף יג ע"א) אין מוסרין דברי תורה לנכרי שנאמר 'לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום'?

תשובה. והקשו התוספות (ד"ה אין מוסרין) היה קשה להר"ר אלחנן תיפוק ליה דעובד כוכבים העוסק בתורה חייב מיתה, כדאמר בסנהדרין (דף נט ע"א) ואמר רבי יוחנן נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר 'תורה צוה לנו משה מורשה', לנו מורשה ולא להם. והמלמדו עובר אלפני עור לא תתן מכשול, וכי תימא בז' מצות דידהו דאינו חייב מיתה כדאמר הש"ס התם, והא מצוה איכא למוסרם להם? עיין שם מה שתירצו.

ולכאורה גם בענינו יש איסור ללמד תורה. אך מכל מקום נראה שיש כמה דברים שמותר ללמוד עמהם, וכן יש כמה עצות איך יוכל ללמד את הנערים היהודים, בלי לעבור על האיסור, כדלהלן:

א. יכול ללמד סדר נזיקין ונשים שהרי הם חייבים ז' מצוות ומותר ללמד מצוות אלה. אך יש לעיין דאולי את הסוגיות העמוקות אסור ללמד כי אם קצור שו"ע? ו"ל גם את הסוגיות העמוקות מותר ללמד וראיה לכך ממסכת בבא מציעא דף קיט ע"א שנאמר שם אמרוה קמיה דשבור מלכא. אמר להו אפריון נמטייה לר' שמעון, ופרש"י לי נראה שבור מלכא ממש, ומלך פרס היה ובקיא בדינים. וכו' וצ"ע איך למדו תורה עמו הרי אסור למסור דברי תורה לנכרים? והשיב על כך מהר"ץ חיות. כיון דקיי"ל בריש מסכת ע"ז דשבע מצוות שלהן מותר ללמד, לכן גם למדוהו האי הלכתא של ירק הצומח בין שתי גגות. ואעפ"י שהענינים הם עמוקים בכל זאת מותר, וכך בענינו, ויעוין ביערות דבש (ח"ב דרוש ט ד"ה וזהו) ואולי אין להוכיח כל כך להיתר מסוגיתנו, מאחר והיה בזה כבוד גדול לתורה, שהמלך הפרסי שיבח את חכמי ישראל, וצ"ע.

ב. בשו"ת באר שבע (קונטרס באר מים חיים סימן יד) הקשה למה לא הביאו הפוסקים להלכה את הגמרא בחגיגה, ובפרט הרמב"ם שכבר נודע שאינו משמיט שום דין השנוי בגמרא אליבא דהלכתא, ותירץ הייתי אומר שדין זה אינו להלכה. ועל פי זה תירץ את קושית התוס' בבבא קמא דף לח ע"א (ד"ה קראו) איך למדו תורה את הסרדיוטים של מלכות רומי.

ג. עוד תירץ דהאיסור הוא רק בתורת משה ומצותיה, שנצטוו בהן ישראל, אבל נביאים וכתובים נראה בעיני שמותר ללמדו שרואה בהן נקמות האמורות לישראל, ותשובות שראוי להשיב לאפיקורוס. הביאו המג"א (סימן שלד ס"ק יז) אך כתב שבשל"ה החמיר מאד בדבר, עיין שם.

ד. עוד כתב שאין אסור אלא למסור לו דברי תורה עם טעמן ונמוקן וסודותיה, ודבר הלמד מענינו הוא דבהכי מיירי כל הסוגיא בחגיגה, וכן דייק הלשון דאמר רבי אמי אין מוסרין, ולא אמר אין לומדין. וכן תירץ המהרש"א (אגדות ד"ה אין מוסרין) בחגיגה. אך סיים בבאר שבע שומר נפשו ירחק מללמוד עמהם.

ה. בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן עז) כתב שאין איסור ללמוד תורה שבכתב לנכרי. וה' צוה ליהושע לכתוב התורה בשבעים לשון, בשביל אומות העולם, ופי' ומשפטים בל ידעום הוא דינים הנלמדים מחוקי התורה שהיא נדרשת בהם. אולם יעוין בשו"ת רע"א (קמא סימן מא) שנשאל אם מותר ללמוד מקרא וסדר התפילה, עם ערל שבא להתגייר, והשיב אין בכוחי להתיר. הרי שאפילו מקרא, ואפילו למי שבא להתגייר אסור.

ו. בטורי אבן בחגיגה (ד"ה אין מוסרין) הקשה ממנתי' בעבודה זרה (דף מד ע"ב) ששאל נכרי א' לר"ג, כתיב 'לא ידבק בידך מאומה מן החרם' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי וכו'. א"ל אני לא באתי בגבולה. והיאך השיבו בדברי תורה. ותירץ דהא דאין מוסרין דברי תורה לגוי אסמכתא בעלמא היא ומדרבנן, וכיון שאין זה דרך קבע רק ד' עראי, ויש בו משום דרכי שלום לא גזרו רבנן. ע"ש.

ז. המהרש"א בשבת (ח"א דף לא ע"א ד"ה אמר ליה) כתב ואין להקשות היאך למדו הלל תורה לגר קודם שנתגייר, י"ל דהכא כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה. אך בשו"ת רע"א (קמא סימן מא) חולק דבתוס' ביבמות (דף כד ד"ה לא בימי דוד), מוכח בהיפוך, דס"ל לתוס' דאסור ללמד קודם גירות. ובפרט הכא שאין מוכח שהוא יתגייר לבסוף.

ח. בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ב סימן קלב) כתב דאיסור לימוד לעכו"ם הוא דוקא כשכוונתו למוסרם לעכו"ם, אבל כשכוונת הלומד הוא ללמוד בעצמו, ולמוסרם ליהודים הנמצאים שם, לא נאסר מחמת שנמצא שם גם עכו"ם. וכעין ראיה יש להביא מהא דאסור ללמד גם את עבדו תורה כדאיתא ברמב"ם (פ"ח מעבדים ה"ח) ובשו"ע (י"ד סימן רסז סעיף עא) ומצינו שטבי עבדו של ר"ג היה ת"ח גדול וראוי ליסמך, כדאיתא ביומא (דף פז ע"א) והיו החכמים לומדים ומפלפלים, אף שהיה טבי נמצא אצלם בכוונה לשמוע דברי חכמים, כדאיתא בירושלמי (פ"ב דסוכה ה"א מובא בתוס' בסוכה דף כ ע"ב ד"ה ראיתם) אלמא דכיון דכוונתם היה ללמד בעצמם לא נאסרו אף שידעו שטבי הוא עבד נמצא שם שג"כ לומד מהם. ומסתבר שכן הוא ג"כ בעכו"ם שהאיסור הוא רק כשהכוונה הוא למסור להעכו"ם, אבל כשהלומד הוא לישראל אף שנמצא שם גם עכו"ם שג"כ שומע אין לאסור. ואף שבסברא אולי היה מקום לחלק לומר שעכו"ם חמיר, אבל כיון שהאיסור נמצא בשניהם, ומצינו היתר בעבד כשהכוונה אינו ללמד לו אלא שממילא לומד ממה שהחכמים לומדין לעצמן, אין לאסור גם בעכו"ם. ויעוין עוד בשו"ת שרידי אש (ח"ב סימן נה - נו) שהאריך בזה הרבה.

[חשוקי חמד]

בגמ': אפריון נמטי' לרבי שמעון.

רש"י על התורה (בראשית מ"ט כ"ב) כתב על הפסוק בן פורת יוסף: בן "חן", והוא לשון ארמי כמו אפריון נמטי' לר"ש, "בן פורת עלי עין" חנו נטוי על עין הרואה אותו עכ"ל. ולפ"ז שורש המלה היא "אפרא" כמוש"כ רש"י כאן. אבל הרמב"ן שם חולק על רש"י ומבאר שאפריון הוא לשון "שבח", שיש לשבח דברי רבי שמעון, ושורש המלה הוא "פרן" כדאיתא בבראשית רבה (ס' ג') ויברכו את רבקה: צוויין ושפופין (שלבן ואמו ברכו את רבקה אחותם בשלחם אותה עם אליעזר - בעל כרחם שלא בטובתם), ולא היו מפרנין אלא בפה, שלא שבחו וברכו אותה רק משפה ולחוף. ומלה זאת "מפרנין" הוא ממ"ש פורנא ליתמי (כתובות נ"ד ע"א) שהכוונה היא שבח שהשביחו להיתומים.

ועל כן הביא הרמב"ן לפרש בן "פורת" מלשון הסתעפות, או מלשון פארות שהם הזמורות הארוכות ע"ש עוד.

בגמ': אמר אפרים ספרא וכו' הלכה כר"ש, אמרוה קמי' דשבור מלכא, אמר להו: אפריון נמטייה לרבי שמעון. ביאר כאן הגאון ר' יהונתן זצ"ל בספרו יערות דבש (ח"ב דרוש ט') עפ"ד האר"י הק' שבכל ארבע יסודות יש ניצוצות קדושה, וסכנה גדולה לאכול ירקות עשבי השדה, כי הניצוצות שקרבם הם לרוע, וכאשר יאכלנו האדם יכול להיות שהם מתעים נפשו לרוע ח"ו, כאשר קרה ביוחנן כה"ג שנעשה לבסוף צדוקי, וכן קרה כמה פעמים בבני אדם שהם בחזקת טובים, בזקנותם סרו מדרך הטוב והוא באכלם ירקות כאלה, אשר ניצוצות בקרבו רעים למאוד ותועים נפשו ח"ו.

אמנם ליודעים כוונת אכילה להוציא יקר מזולל יונעם, שמהפכים בכוונתם הרע לטובה. וזה כוונת המשנה, כי הגוף של אדם נקרא גינה, וע"י אכילה מצמיחים כוחות הגוף, וכן הנשמה נקראת גן אלקים לעשות פרי למעלה, תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, והירק בנתיים לאכלו לקיום הגינות זו בזו הנשמה בגוף, וזהו אם יכול העליון לפשוט ידו וליטלו היינו בכוונת אכילה שיטול הניצוצות, הרי זה של עליון, ואם לאו הרי הוא לתחתון, דמי שאינו בקי בכוונת אכילה להוציא ולברר הניצוצות, גורם להרבות החומר ולמעט הרוחניות. ולכן אמרו אפריון נמטייה לר"ש, כי מי הוא אשר בא בסוד ד' לכוון כראוי ולברר הכל על בוריו, ולו כח לפתח אסורים ביתה ולהעלות הנופלים בתוך יסודות הללו, ר"ש שהוא רשב"י (בעל הזוה"ק) אשר נודע עניינו ומעלתו בסתרי תורה ובתעלומות חכמה עכ"ד ודפח"ח.

בעל עין אליהו מביא שהגאון רצ"ה חיות מקשה, הלא אין מוסרין דברי תורה לעכ"ם, ותירץ דכיון דגם הם מצווים על הדינים שהם מז' מצוות שלהם לכן אין איסור, והוא דוחה דבריו ומתיר, שמה שאמרו קמיה דשבור מלכא אין הכונה דמסרו לו דברי תורה, אלא שסיפרו לפניו המעשה שאנו פוסקים כר"ש ולא ללמדו והוא שבחו ע"כ.

רעיון נחמד בענין זה כתב בספר מוסר המשנה (ח"א ע' 275):

יש לנו להבין איזה דבר חכמה יתרה יש בהלכה הזאת עד שזכה בעבודה לקלוס גדול כזה "אפריון נמטייה לר"ש". והנראה לומר, שזהו משום שבהלכה הזאת יש גם צד טוב הנוגע לחשיבות של עם ישראל. וזהו כי הנה כמעט בכל הזמנים השורש של כל בן ישראל היה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כי בילדותם היו לומדים תורה שם אצל חכמי ישראל, וזה דומה כמי שהשורש שלהם היה בעולם שכולו קודש, אך בעת שנתגדלו היו יוצאים מבית המדרש והיו נכנסים לעולם המעשה, וזה דומה כמי שהענפים שלהם היו בעולם של חולין, ומחמת זה היה מקום תמיד לשאול באיזה מדה אפשר למדוד את בני ישראל, אם אזלינן בתר השורש שלהם ואז אפשר לומר עליהם שעוד נשארו בקדושתם הראשונה, או אזלינן בתר הענפים שלהם ואז יש מקום לומר שחלילה נסתלקה מהם הקדושה.

והנה על שאלה זו יש לנו תשובה בדברי ר"ש שאמר: כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי היא שלו והשאר של תחתון. - וזהו שהרי השורש של כל בן ישראל הרי הוא מקושר עם רבותיו שלמד תורה מהם, והמה הבעלים על השורש הזה, ולכן היוצא מזה הוא, שאם אלו בעלי השורש יש להם השפעה עליהם גם בעת שנתגדלו. וכשהם קוראים אותם לאיזה דבר שבקדושה אינם משתמטים מתחת ידיהם, אז הדין הוא שאזלינן בתר השורש שלהם. אבל אם אחרי כן אין להם יותר שום השפעה עליהם, אז לא אזלינן בתר השורש כי אם בתר הענפים. והנה באמת רוב בני ישראל נשמעים המה לרבותיהם ותמיד המה נמצאים תחת השפעתם. ולפיכך הדין הזה של ר"ש מעודד את רוחנו, כי מעלה הוא בזה את חשיבות ישראל, ומחמת זה זכה לקילוס מרובה.

[דף על הדף]